

RAZVOJ PROFESIONALIZMA U RADU S NADARENIMA

- Sažetak -

Nadarenim pojedincima se još od davnina posvećivala posebna pažnja bilo institucionalna ili individualna kao rezultat entuzijazma pojedinaca koji su bili svjesni mogućnosti razvoja darovitih učenika. Briga za otkrivanje i razvoj nadarenih posebno je intenzivirana pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Danas u većini razvijenih zemalja institucionalno se organiziraju obuke ili treninzi za rad s nadarenima. Nastavnik nadarenih učenika mora posjedovati izrazit stepen motiviranosti i entuzijazma kako bi mogao ostvarivati izuzetne rezultate.

Nekoliko istraživanja provedenih u Americi ukazuju da mnogo bolje rezultate ostvaruju nastavnici koji su završili obuku za rad s nadarenima od onih koji to nisu.

Nastavnik nadarenih učenika treba se konstantno stručno usavršavati i unapređivati kvalitet svoga rada.

Ključne riječi: nadarenost, talenat, profesionalizam, stručno usavršavanje, razvoj, efikasnost, produktivnost.

Uvod

Inkluzivna edukacija pored uključivanja djece s određenim poremećajima u razvoju (djeca s oštećenjem vida, sluha, govora, mentalnih sposobnosti itd.), zatim diskriminirane (zbog različite kulture, religije, jezika, spola, boje kože) i socijalno zapuštene djece, odnosi se i na rad s nadarenom djecom. Nadareni učenici spadaju u kategoriju djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama te im je potrebno pristupati s posebnom pažnjom.

Nastavnicima su uvijek bili izazov nadareni i talentirani učenici. Njima se od davnina posvećivala posebna pažnja. Ipak, tek u XX stoljeću osniva-

ju se akademske discipline koje osiguravaju profesionalnu obuku za poučavanje djece velikih potencijala.

U nekim državama je potrebna posebna univerzitetska diploma za rad s nadarenim učenicima, dok se u drugima od nastavnika zahtijevaju samo želja i entuzijazam za rad s takvom populacijom. Većina razvijenijih zemalja prakticira izdavanje posebnih certifikata za rad s nadarenima, koji služe kao dodatak univerzitetskoj diplomi.

U Americi, preko stotinu univerziteta nudi različite studije za obuku nastavnika za rad s nadarenim učenicima. Njihovi nastavnici imaju mogućnost za stručno usavršavanje i za profesionalni razvoj u sljedećim institucijama:

- *Ljetni instituti - period obuke je 4-6 sedmica.*
- *Demonstrativni centri - centri u kojima nastavnici mogu istraživati i učiti gotovo o svim problemima s kojima se suočavaju u radu s nadarenim učenicima.*
- *Servisni centri za određenu regiju - centri koji služe za udovoljavanje potreba nastavnika u nekoliko obrazovnih područja.*
- *Koledži i univerziteti (Jenkins, Friedman, et al., 1983.).*

Kada je riječ o brizi za otkrivanje i razvoj darovitosti u našoj državi, ne možemo biti previše sretni i zadovoljni (Muminović, 2003.; Arslanagić, 2001.).

Rezultati koje ostvaruju naši nadareni učenici na međunarodnim takmičenjima i smotrama ukazuju da smo država s velikim intelektualnim potencijalima. Međutim, svi ti uspjesi i priznanja naših nadarenih učenika rezultati su entuzijazma pojedinaca a ne sistema kojim se regulira problem otkrivanja i razvoja darovitosti.

Naši nastavnici koji rade s nadarenim učenicima nemaju mnogo mogućnosti za stručno usavršavanje u ovoj oblasti. Čak i u dodiplomskom studiju ova oblast je, uzimajući u obzir njen značaj, zapostavljena i zanemarena.

Prilikom istraživanja faktora razvoja nadarenih matematičara¹ utvrdio sam da se njihovi nastavnici gotovo nikako ranije nisu teorijski ni praktično susretali s ovom oblašću. Samo su dva nastavnika čitala doktorsku radnju prof. dr. Šefketa Arslanagića, dok su ostali rekli da uopće nisu ništa čitali iz oblasti darovitosti.

¹ Istraživanje sam proveo 2003. i 2004. godine. Riječ je o kvalitativnom istraživanju u kome su analizirani faktori razvoja deset učenika nadarenih za matematiku od njihovog rođenja do momenta istraživanja. Uzorak istraživanja su činili još i roditelji te profesori matematike ispitanika.

Sve ove činjenice ukazuju na prazninu u našem obrazovnom sistemu te upućuju na potrebu za radovima ovakve i drugih vrsta.

Ovim radom ćemo pokušati pomoći našim nastavnicima u njihovim nastojanjima na boljem i kvalitetnijem radu s nadarenim učenicima. Pokušat ćemo najprije prikazati različite pristupe određenju i poimanju darovitosti. Zatim ćemo prezentirati različita mišljenja i konsenzus stručnjaka iz ove oblasti o tome kakve osobine treba da krase nastavnike nadarenih učenika, kako bi oni mogli efikasno raditi s ovom populacijom. Također, pokušat ćemo predstaviti mogućnosti razvoja vještina pri radu s nadarenim učenicima, kao i karakteristike produktivne prakse pri radu s njima. Na kraju ćemo izvesti zaključke i prezentirati korištene reference.

Rad, u svakom slučaju, može mnogo doprinijeti našim nastavnicima u njihovom stručnom usavršavanju i profesionalnom razvoju u oblasti darovitosti.

Poimanje darovitosti

Pojmovima “nadaren”, “talenat”, “genijalac”, “kreativan” pristupalo se na više načina, s različitih gledišta i s različitim ciljevima. Ponekad se dolazilo i do različitih rezultata istraživanja i različitih zaključaka. Sve ovo govori o kompleksnosti problema nadarenosti pa zbog toga neki autori smatraju da ne postoji cjelovita teorija o nadarenima (Gojkov, 1999.; Knežević-Florić, 1999.).

Najčešće se za darovitost upotrebljavaju pojmovi “nadarenost” i “talenat”. Određeni autori ne prave razliku među tim pojmovima, dok ih drugi različito definiraju. U *Pedagoškoj enciklopediji* (1989.) ne nalazimo razliku među tim pojmovima:

Darovito, talentovano, obdareno dete – istorijski gledano, darovitom decom najpre su pod uticajem Termana, koji je prvi sistematski poučavao obdarenu decu, smatrana deca sa visokom intelektualnom sposobnošću (u smislu opšte darovitosti), zatim deca čiji su rezultati trajno visoki u mnogim oblastima (Viti, Witty), a potom se težište stavlja na kreativne procese, da bi se sa razvojem psihologije ličnosti u definiciji darovitog deteta naglasak stavio na “jedinствен skup crta ličnosti” (Milinković) kao distinktivnu karakteristiku darovitosti. Darovitom (talentovanom) decom takođe se smatraju ona sa izuzetno razvijenim specijalnim sposobnostima kao što su: muzičke, likovne, dramske i sl. Darovitost je mnogostrana, raznovrsna i povezana sa celokupnom ličnošću deteta, može postojati u različitom ste-

penu i kvalitetu i pod dejstvom stimulativnih uslova moguće ju je kontinuirano razvijati.

M. Čudina-Obradović (1991.) nadarenost definira na sljedeći način:
"Nadarenost je neobičnost, iznimnost ponašanja koja se ogleda u kvalitetnijem, boljem, značajnijem rezultatu ili produktu nego što ga postižu ostali pojedinci sa sličnim karakteristikama."

Ejub Čehić (1998.) je koristio tri termina:

- talentiranost,
- nadarenost i
- obdarenost.

Obdarenu djecu karakterizira sposobnost da sve predmeta u školi savladaju bez većih poteškoća. Jednostavno, sve im ide. Ova djeca se teško opredjeljuju u izboru škole i zanimanja. Njihov problem je u tome što ih sve interesira, pa u svom izbornom zanimanju ne postižu maksimum.

Kada je u pitanju pojam "talenat", pod njim se podrazumijeva manifestacija potencijalne darovitosti. Njime se označava područno-specifična darovitost, npr., matematički talenat, talenat u muzici, talenat u umjetnosti, talenat u likovnom stvaralaštvu, talenat u jezičkim sposobnostima.

Enciklopedijski rječnik pedagogije (1963.) donosi sljedeću definiciju pojma talenat:

Talenat – prirodna sposobnost koja pojedincu omogućuje visoko dostignuće u određenom području, npr. u muzici, matematici itd. Pod talentom se podrazumijeva sposobnost koja je već razvijena. Sama mogućnost ili tendencija da se takva sposobnost razvije naziva se dispozicijom.

Pored pojmova "nadaren" i "talentiran" susrećemo i pojmove "genijalnost" i "kreativnost".

Genije je pojam koji unutar pojma "darovitosti" ima dva značenja. Oba su značenja povezana sa shvatanjem vrlo visokog stepena sposobnosti. Unutar psihometrijske definicije terminom "genijalac" označeni su ljudi čiji je koeficijent na testovima inteligencije viši od 160.

Danas je pojam "genije" u ovom statističko-psihometrijskom smislu napušten i upotrebljava se termin "izuzetno visoko nadaren". Uočeno je da izuzetno daroviti imaju neke specifične karakteristike (superosjetljivost, superkritičnost i sl.), što im, za razliku od ostalih darovitih, stvara određene teškoće u društvenoj adaptaciji.

Drugo značenje pojma genije odnosi se na osobu koja tokom dužeg razdoblja stvara djela koja imaju značajan i dugotrajan uticaj na ljudsku misao i dostignuća. To su djela koja u shvatanju ili razumijevanju zakona prirode

i umjetnosti najčešće znače prodor, zaokret ili postavljanje stvari “naglavačke” (Drašković, 1998.).

Kada je riječ o kreativnosti u svim shvatanjima i definicijama ovog pojma, zajednička su dva elementa:

- kreativni pojedinac uočava, vidi, doživljava i razmišlja na nov, neuobičajen, originalan način;
- kreativan pojedinac proizvodi nove, neuobičajne, originalne ideje i djela (Muratović, 2003.).

Društveni značaj identifikacije i razvoja darovitosti

Briga o nadarenima ne predstavlja nikakvu novost. Njima se još od davnina posvećivala posebna pažnja, bilo institucionalna ili individualna, kao rezultat entuzijazma pojedinaca koji su bili svjesni mogućnosti razvoja darovitih (i mogućnosti njihovog doprinosa društvu), kao i njihovog propadanja, odnosno gubljenja u masi. Tako je, npr., Platon pozivao društvo da posveti posebnu brigu odgoju “svijetle djece” bez obzira na socijalni status njihovih roditelja.

Također, stari Grci su vrlo cijenili svoje dijalektičare, a Rimljani svoje graditelje.

U XVI stoljeću Italijani su se ponosili svojim umjetnicima, u XVII Nijemci svojim kompozitorima, a Englezi u XIX stoljeću svojim književnicima. Svi su ostavili trajne uspomene ne samo društvenoj zajednici u kojoj su živjeli već cijelom čovječanstvu.

U američkom obrazovnom sistemu prepoznajemo krajnju ozbiljnost rješavanja spomenutog pitanja. Oni imaju škole koje pohađaju samo nadareni učenici, a nastavni planovi i programi prilagođeni su njihovim potencijalnim sposobnostima. Također, u okviru redovnih škola postoje odjeljenja formirana od nadarenih učenika. U zadnje vrijeme naglašavaju uključivanje (inkluziju) takve djece u redovne razrede i kreiranje individualiziranih edukacionih planova (IEP-Individualised Educational Program) za svako uključeno dijete.

Briga o nadarenima je posebno naglašavana u vremenima krize, u vremenima kada je trebalo naciju izvesti iz ekonomskih, socijalnih ili kulturnih neprilika.

Prepoznavanje navedenih problema zajedno s potrebom iskusnije radne snage kreiralo je osjećaj krize i depresije kod američkog naroda (Engblada, 1987).

Identifikacija i razvoj nadarenih u sovjetskom obrazovnom sistemu dosegli su izuzetan značaj pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Političari i znanstvenici su bili saglasni o važnosti brige o nadarenima. Štaviše, političari su posredstvom psihologa nametnuli dogmu da je uspjeh potpuno uvjetovan utjecajem okruženja, a ne genetski. Oformili su specijalne škole za nadarene, a poseban značaj su pridavali razvoju matematičke darovitosti i prirodnim znanostima, jer su im oni najviše doprinosili razvoju nuklearnog i drugog oružja, istraživanju svemira i ekonomskom razvoju.

Dodatni motiv za ovakvo interesovanje za nadarene bila je i utrka u razvoju s Amerikom i drugim razvijenim zemljama.

U Velikoj Britaniji posljednjih nekoliko godina sve državne škole posvećuju sistematsku brigu darovitoj djeci. Djeca u školu polaze s pet, a izuzetno bistra i s četiri godine, ali su način rada, organizacija odgojno-obrazovnog procesa i prostori u kojima djeca borave vrlo promišljeno prilagođeni potrebama djece. Posebna naobrazba učitelja za rad s darovitima i prilagođenje djetetu putem tzv. obogaćenog kurikuluma, omogućuju stjecanje više znanja, koja se postavljaju šire uključivanjem srodnih područja i produbljuju istraživačkim pristupom. Prije svih ostalih zadaća, u školi se vodi računa o razvijanju pozitivne slike o sebi i samopoštovanju djeteta. Privatne škole za darovitu djecu (od 3. do 13. godine) osobito brinu za njihove posebne potrebe (angažiranjem mentora za pojedina umjetnička područja, stručnjaka za pojedina znanstvena područja, psihologa specijaliziranog za rad s darovitima i sl. (Cvetković-Lay, 1995.).

Zanimljivo je spomenuti mišljenje Jamesa Gallaghera, nekadašnjeg predsjednika *Svjetskog vijeća za edukaciju nadarenih i talentiranih* (World Council for Gifted and Talented education), koji kaže da briga o nadarenima nije jedinstvena karakteristika američkog društva, već da je ona iskazivana i u mnogim drugim društvima. On vjeruje da postoje dva bitna faktora koji doprinose manjem ili većem zanimanju za razvoj nadarenih:

- nacionalni interes za intelektualne resurse i
- privilegija političke filozofije (Engblada, 1987.).

Društvo mora imati osobe s velikim sposobnostima koje će se sukobiti s brzim promjenama i kompleksnošću svijeta. Posebna nastojanja moraju biti uložena kako bi se identificirali, razvili i koristili ljudi superiornih sposobnosti.

Briga o razvoju nadarene djece karakteristika je svakog kvalitetnog obrazovnog sistema jer, upravo, nadarene osobe su nadograditelji civilizacijske tekovine i širenja kulture, a koliko sredina u kojoj žive brine o njihovom razvoju mjerilo je njene uklopljenosti u savremene civilizacijske tokove.

Izuzetni rezultati na internacionalnim takmičenjima iz različitih oblasti i rezultati s raznih sajмова inovatora pokazatelji su postojanja izuzetnog intelektualnog potencijala u bosanskohercegovačkom društvu. Međutim, briga za identifikaciju i razvoj nadarenih učenika rezultat je motiva pojedinih entuzijasta, koji su imali nezatnu društvenu podršku, te su čak doživljavali i neprijatnosti pri traženju materijalne potpore.

Naše društvo, svjesno situacije u kojoj se nalazi, treba ozbiljnije pristupiti identifikaciji i razvoju darovitih i poduzeti neodložive korake ka ostvarenju tog uzvišenog cilja. Istina je da pred našim obrazovnim sistemom postoje određeni problemi objektivne prirode, koji se ne mogu tako lako i brzo riješiti, ali pitanje nadarenih ne bi nikako smjelo biti zapostavljeno. Ulaganje u razvoj nadarenih jeste najisplativije društveno ulaganje, jer se vjeruje da će to oni višestruko nadoknaditi svojom kreativnošću. Smatramo da državu ne bi mnogo koštalo da oformi stručne timove, koji bi radili na identifikaciji i razvoju darovitih u saradnji s njihovim nastavnicima i profesorima.

U savremenom svijetu nadarenim pojedincima, posebno nadarenoj djeci, posvećuje se sve veća pažnja. Njihov doprinos društvu je dokazan i kristalno jasan, a pretpostavlja se da njihovo vrijeme tek dolazi u ovom stoljeću, stoljeću u kome se očekuju radikalne promjene u naučnom, ekonomskom, društvenom i tehnološkom razvitku. Stoga su u posljednjih nekoliko godina intenzivirane aktivnosti na proučavanju i razvoju fenomena darovitosti.

Kako su mnoge razvijene zemlje naglašavale i intenzivirale identifikaciju i razvoj darovitih u vremenima društvene krize, a naše društvo se još uvijek nalazi u postratnom oporavku, briga o nadarenima bi morala biti mnogo veća, jer društvo treba izvući iz aktuelne situacije i sukobiti se sa svim novim naučnim i tehnološkim dostignućima.

Darovite u njihovom razvoju treba da podrže porodica, škola, privredni subjekti, šira društvena zajednica i pojedinci. U savremenom svijetu, njima se sve više posvećuje pažnja jer njihovo vrijeme tek dolazi u ovom stoljeću za koje se pretpostavlja da će biti stoljeće znanja, informacija i stvaralaštva.

Izgradnja djelotvornih osobina kod nastavnika nadarenih učenika

Personalne osobine nastavnika su vrlo važne. One doprinose sposobnosti dobivanja povjerenja učenika. Nastavnik nadarenih učenika mora posjedovati psihološku i emocionalnu zrelost. Također, potrebno je da poznaje vlastite nedostatke i atipična ponašanja, kako bi pomogao nadarenom učeniku

da što bolje prihvati svoje nedostatke. Afektivno područje u oblasti darovitosti je veoma kritično.

Rezultati istraživanja ukazuju kako su poznati i uspješni pojedinci na pitanje ko je napravio najviše promjena u njihovom životu odgovorili da su to bili nastavnici koji su ih uvjeravali da će ostvariti izuzetno dobre rezultate. Drugi su kazali da su tim promjenama doprinosili nastavnici koji su kod njih izgrađivali dugoročne ciljeve (Engblada, 1987.).

Da bi neko bio «idealna» nastavnika nadarenih učenika, pored toga što mora posjedovati izuzetne sposobnosti poučavanja i biti veoma zainteresiran za rad s nadarenim učenicima, on mora i uspješno završiti odgovarajuću obuku.

George Polya (Polya, 1987.), izuzetan stručnjak u oblasti obrazovanja, govoreći o nastavnicima kaže:

«Budi zainteresovan za svoj predmet i posjeduj znanje o svome predmetu. Oboje, interes za predmet i poznavanje predmeta neophodni su za nastavnika. Interes stavljam na prvo mjesto zato što istinski interes za predmet vam daje šansu da postignete potrebno znanje, dok nešto znanja sa nedovoljno interesa može da vas učini još lošijim nastavnikom.»

Mnogi stručnjaci u ovoj oblasti smatraju da je, također, veoma važno da nastavnici posjeduju entuzijazam u traženju novih ideja i da bude uzor (model) učenicima u kontinuiranom traženju znanja.

Abraham J. Tannenbaum o tome kaže:

«Nastavnici mora biti uzor učenicima. Uvijek mora imati nešto reći. Mora biti mudriji, upućeniji u oblasti kao što su: astronomija, fizika, književnost i sve drugo, ali mora dodijeliti prostor i učenicima kako bi i oni mogli zadovoljiti svoje strasti kroz dijeljenje svoga znanja, iskustva i mišljenja. Nastavnici, također, uvijek moraju biti veoma dobro pripremljeni i ispoljavati izrazit respekt prema učenju.» (Engblada, 1987.)

Neophodno je da nastavnici ispoljavaju ljubav prema znanosti. Ljubav prema knjizi i učenju kod nastavnika stalno osigurava jedan svjež pristup, pun entuzijazma, a kod učenika, također, potiče veću motiviranost. Ovakav pristup ne samo da ima pozitivan efekat pri radu s nadarenim učenicima već ga treba primjenjivati i u drugim situacijama.

Nastavnicima je mnogo važnije pomoći učenicima da oni sami otkriju načine kako ustrajavati u visokom intenzitetu motiviranosti za učenje nego da oni budu obični prenositelji znanja. Mnogim istraživanjima je također utvrđeno da nadareni pojedinci mnogo više vole samostalne i individualne aktivnosti nego predavanja.

Suzan Harsford (1986) navodi sljedeće bitne osobine efikasnog nastavnika nadarenih učenika: dobro poznavanje nastavnog sadržaja, samopovjerenje, dobar osjećaj za humor i organizacijske sposobnosti. Ona navodi još neke vitalne karakteristike dobrog nastavnika. To su: razumijevanje nadarenih učenika, otvorenost novim idejama prilikom rada s njima, prihvatanje njihovih ideja, velika fleksibilnost, omogućavanje individualizacije, entuzijazam, vještina komunikacije, inteligencija i posjedovanje vještina poučavanja djece prema njihovim ličnim stilovima učenja.

Konsenzus nadarenih učenika, istraživača i pedagoga koji rade s nadarenim učenicima dao je listu obilježja cijenjenih kod svih predavača, a posebno kod onih koji rade s nadarenim učenicima (Bruni et. al., 1987.). Idealan nastavnik za rad s nadarenim učenicima mora biti:

- emocionalno zdrava, realna i autentična osoba koja uvažava, ali je osjetljiva kada su u pitanju drugi, poštuje druge ljude i vjeruje im, poštena je i iskrena te fleksibilna, snalažljiva i dosjetljiva osoba;
- energična i vitalna osoba;
- osoba s iskustvom i zrelošću;
- osoba s jakim zaleđem u svojoj oblasti;
- čovjek koji ima kulturne i intelektualne interese kako unutar tako i izvan polja svoje profesije;
- osoba koja demonstrira entuzijazam za nauku i poučavanje mladih;
- sposobna da oživi predmet izučavanje te efektivno komunicira s učenicima i voli izlagati ideje;
- osoba usmjerena ka učeniku, pokazujući pri tome lični interes za učenike, njihova uvjerenja i mogućnosti;
- vođa je i motivator koji može slušati učenike i često učiti iz onoga što oni kažu i rade;
- osoba koja posjeduje jak smisao za humor i sposobnost da učenje učini zabavnim;
- osoba koja razumije socijalne, emocionalne i edukativne potrebe nadarenih učenika te preferira poučavati ovu kategoriju učenika;
- osoba koja razumije način razmišljanja i stilove učenja nadarenih učenika, posebno onda kada se razmišljanja razlikuju, prihvata nove i drugačije ideje te tolerira ponekad prisutnu dvosmislenost i moguću nejasnost;
- osoba s izraženim entuzijazmom u pogledu traganja za novim saznanjima i idejama, ko poučavanje mladih vidi kao vid unapređivanja vlastitog intelektualnog razvoja;

- osoba dovoljno uvjeren u svoje sposobnosti, samouvjeren u tolikoj mjeri da se ne može uplašiti rada s nadarenim učenicima, odupire se iskušenju da se intelektualno natječe s učenicima te umjesto toga potiče zajedničko traganje za novim saznanjima, cijeni promjene, razvoj i samoaktualizaciju kako sebe tako i drugih.

Naravno, nerealno je očekivati da će sve gore navedene karakteristike biti pronađene u jednoj osobi, ali ova lista prezentira ideale za kojima tragamo (Arslanagić, 2001). Možda ono što je najvažnije u finalnoj analizi jeste da nastavnik može raditi s nadarenim učenicima, pomoći im u skladu s njihovim visokim potencijalom i motivirati ih da pozitivno misle o sebi i svome radu.

Nema sumnje da su neki nastavnici pri poučavanju nadarenih učenika efikasniji od drugih, međutim, postavlja se pitanje da li nastavnik koji radi s nadarenima mora biti i sam nadaren. Kada se sagledaju sugerirane i neophodne karakteristike nastavnika koji rade s nadarenom populacijom, vidljivo je da on ne mora biti nadaren, ali je potrebno da bude visoko inteligentan i veoma upućen u oblast koju predaje.

Razvoj produktivnih vještina kod nastavnika nadarenih učenika

Pored visoke inteligencije, dobrog poznavanja materije i drugih poželjnih osobina, nastavnik nadarenih učenika treba uspješno završiti odgovarajuću obuku kako bi mogao adekvatno poučavati nadarene učenike.

Prilikom empirijskog istraživanja u Americi, 200 stručnjaka u oblasti obrazovanja nadarenih zamoljeno je da naprave listu poželjnih karakteristika nastavnika za nadarene i talentirane učenike (Engblada, 1987.). Prva osobina koja je posebno istaknuta jeste sposobnost poučavanja, dok je kod talentiranih, pored sposobnosti poučavanja, naglašena i kompetencija u specifičnoj oblasti.

Prilikom drugog istraživanja, u državi Teksas, istraživao se efekat obuke za nastavnike nadarenih učenika. U projekat je bilo uključeno 75 nastavnika od kojih je 44 završilo obuku za poučavanje nadarenih, a 31 nastavnik nije pohađao obuku.

Rezultati su bili veoma signifikantni. Nastavnici koji su završili obuku za poučavanje nadarenih učenika u kurikulum su uvrstili aktivnosti kojima razvijaju kreativno mišljenje te je kreativnost kod njihovih učenika izrazito razvijenija nego kod učenika onih nastavnika koji nisu prošli obuku.

Također, u ovom istraživanju vršena je određena komparacija odgovora nastavnika. Potrebno je bilo odgovoriti, odnosno opisati karakteristike po kojima bi prepoznali nadarene pojedince, zatim kako bi reagirali u određenim problemskim situacijama prilikom rada s njima. Nastavnici koji su prošli spomenutu obuku naveli su vrlo konkretne karakteristike i situacije po kojima bi prepoznali nadarene pojedince i veoma širok izbor mogućnosti poduzimanja različitih aktivnosti u situacijama koje su spomenute u anketi, dok su odgovori nastavnika koji nisu pohađali obuku bili veoma siromašni i nepotpuni.

Nastavnik nadarenih i talentiranih učenika generalno je odgovoran za sljedeće aktivnosti:

- organiziranje aktivnosti koje doprinose obogaćivanju učenika i nastavnika u školi,
- prikupljanje i razmjena informacija o inovativnom poučavanju, osiguravanje egzemplarnih materijala te pomoćnog osoblja i posebnih aktivnosti koje doprinose razvoju nadarenih učenika,
- prilagođavanje kurikuluma sposobnostima nadarenih učenika,
- koordiniranje i savjetovanje studenata, roditelja i nastavnika o uspjehu, karijeri, profesionalnoj orijentaciji i drugim problemima vezanim za darovitost,
- poticanje visoke samopercepcije, kreativnosti, produktivnosti i vođenja (Jenkins, Friedman, et al., 1983.).

Nastavnik nadarenog učenika nikada ne smije biti zadovoljan tim da više ili brže poučava. Mora konstantno tragati za novim i boljim načinima kako očuvati povoljan kontinuitet uspjeha i kako unaprijediti uspjeh nadarenog učenika. Produktivan nastavnik nastoji efikasno diferencirati nastavu. Engblada (1987.) navodi sljedećih osam faktora koji ukazuju na efikasnu diferencijaciju:

1. Nastavnik nadarenih učenika mora biti upoznat s jedinstvenim karakteristikama i razvojnim specifičnostima intelektualno nadarenih i kreativno talentiranih učenika. Mora prepoznavati i razumijevati stilove učenja kod svih učenika (nadareni, prosječni učenici, spolne razlike ...).
2. Prakticiranje individualizacije jeste neophodno iskustvo zbog nekoliko razloga. Prvo: posebno se naglašava pristup nadarenom učeniku kao individui, jer svaki učenik ne posjeduje sve osobine nadarenog učenika. Neki eksperti sugeriraju kreiranje individualiziranog obrazovnog plana (IEP) za svakog učenika posebno. Drugo: nadareni učenici preferiraju samousmjeravajuće (self-directed) aktivnosti, posveću-

jući se tim aktivnostima više nego onima u kojima ih nastavnik obaveže.

3. Obuka na višem nivou mišljenja – učenja – komunikacijskog iskustva je neophodna. Nastavnik nadarenog učenika mora biti sposoban poticati viši nivo mišljenja i razumijevati divergentno i konvergentno mišljenje.
4. Obuka za razumijevanje različitih uputa olakšat će poučavanje neophodnih vještina za samostalno učenje i samostalni studij nadarenih učenika. Samostalno učenje je vitalni dio dobrog programa za nadarene. Učenici treba da stiču neophodne vještine kako bi mogli kvalitetno selektirati teme i oblasti za istraživanje, formulirati istraživačka pitanja, zatim koristiti različite načine prikupljanja i obrade podataka te kreirati efektivan izvještaj o rezultatima istraživanja.
5. Nastavnik nadarenih učenika mora znati kako da razvija kreativnost i mora biti svjestan prakse koja obuzdava kreativnost. Nastavna klima u učionici mora osiguravati odgovarajuću samoprocjenu (self-esteem) i ponuditi sigurnost za rizične kreativne poduhvate. Također se moraju prihvatiti i cijeliti individualne razlike. Svaki učenik se treba osjećati sigurnim, ali ne u toj mjeri da ograničava ili sputava kreativne odgovore ili aktivnosti drugih učenika.
6. Nastavnik nadarenih učenika mora uspješno završiti obuku razvoja kurikuluma koja obuhvata akceleraciju i obogaćivanje.
7. Nastavnik nadarenih učenika mora biti svjestan emocionalnih potreba nadarenih učenika, te završiti obuku kako bi pomogao nadarenom učeniku da popravi negativno samopoimanje (self-concept) i nisku samoprocjenu (self-esteem). Studije ukazuju da nadareni učenici nemaju veće samopouzdanje od prosječnih učenika. Oni, kao i drugi učenici, moraju zadovoljiti svoje emocionalne potrebe kako bi bili motivirani na najvišem nivou.
8. Nastavnik treba biti vješt u korištenju različitih metoda poučavanja. Također, mora biti vješt u vođenju različitih istraživanja. Nastavnik treba biti osposobljen za različite vrste komunikacija i grupnih procesa, npr. za vođenje diskusije, vođenje sastanaka na kojima se rješavaju problemi socijalne prirode, za ohrabrivanje različitih ideja i kognitivnih traganja, za održavanje grupne dinamike i za razvoj sposobnosti vođenja kod učenika.

Nastavnici nadarenih učenika imaju mogućnost i za razvoj vlastite karijere pri radu s nadarenim učenicima. Generalno, pri radu s nadarenim učenicima oni su uključeni u sljedeće aktivnosti (Jenkins, Friedman, et al., 1983.):

- direktan rad s nadarenim učenicima,

- konsultiranje s redovnim nastavnicima,
- vođenje administracije o nadarenoj djeci,
- pohađanje, na koledžima, određenih kurseva o darovitosti,
- vođenje istraživanja,
- konsultacije s lokalnim školskim distriktima i regionalnim servisnim centrima oko programiranja za nadarene.

Pedagoško iskustvo (poučavanje, opservacije razreda, pisanje članaka) najvažnije je za univerzitetsko istraživanje. Također, veoma važne aktivnosti u koje je uključen nastavnik nadarenih učenika su: socio-konsultativno iskustvo (aktivnosti vezane za socijalizaciju, brzo integriranje informacija i davanje odgovarajućeg mišljenja), planiranje (organiziranje sastanaka, izrada projekata, istraživanje, uspostavljanje kontakata s određenom populacijom) te interaktivno iskustvo (konsultiranje koledža, organiziranje i prezentacija materijala i rezultata). Sve spomenute aktivnosti mogu mnogo doprinijeti razvoju karijere i razvoju profesionalizma kod nastavnika ukoliko su oni za to zainteresirani i ukoliko takvim aktivnostima pristupaju s entuzijazmom.

Karakteristike produktivnog rada s nadarenim učenicima

Potrebno je shvatiti ozbiljno bilo koje pozitivno isticanje djece u nastavi. Nastavnici takvoj djeci treba da posvete posebnu pažnju putem praćenja njihova rada i stimuliranja na razne načine. To je jedna od metoda otkrivanja nadarenosti.

Rad s nadarenom djecom treba da bude različit od rada s prosječnom djecom. Individualizacija, mentorstvo, konsultacije, akceleracija, obogaćivanje, najbolji su pristupi pri radu sa spomenutom populacijom. Veoma efikasne metode rada s nadarenima su razgovori, pismeni radovi i diskusija. Grupni rad i problemska nastava, također, često mogu biti korisni. Potrebno je djecu upućivati na rad kod kuće. Poželjno ih je upućivati i na dodatnu literaturu.

U razredu treba vladati atmosfera opuštenosti i slobode. Učenike, također, treba ohrabriti da pitaju, odgovaraju, komentiraju...

Interakcije profesor-učenik moraju biti veoma bliske. Vrlo je korisno razgovarati s nadarenima o vannastavnim aktivnostima i vannastavnim temama.

Raznim strategijama profesori treba da potiču djecu. Također, mogu se koristiti raznim sredstvima ostvarivanja tog cilja. Neka od tih sredstava su: odlasci na takmičenja, ocjene, pohvale, interpretacije koristi kvalitetnog rada, prezentacija uspješnih rezultata itd.

Prilikom ostvarivanja slabih rezultata potrebno je promišljeno reagirati. U ovakvim i sličnim situacijama razvijanje optimizma i primjereni razgovori mogu biti veoma korisni.

Ukoliko profesori ne kreiraju individualni edukacijski plan za nadarene, oni treba da budu vrlo fleksibilni pri korištenju redovnog nastavnog plana i programa. Profesori treba da što dublje i šire prerađuju taj plan, a nastavne sadržaje prilagođavaju potencijalima nadarenih pojedinaca.

Nadarenu djecu je potrebno upućivati na dodatnu nastavu i sekcije u oblasti njihove darovitosti. U takvim organizacijskim oblicima mogu proširivati i produbljivati svoje znanje i na taj način aktivirati svoj potencijal.

Nastavnici nadarenih učenika treba da koriste različite strategije podrške i poticanja individualnog razvoja. Korisno ih je mijenjati ako se neke ne pokazuju efikasnim. Primjereni razgovori o karijeri, poštovanje uspjeha i izražavanje sreće i zadovoljstva zbog uspjeha pozitivno utječu na emocionalni razvoj nadarenih učenika.

Dječiju radoznalost potrebno je afirmirati i proširivati, a ne iskorjenjivati. Onda kada je moguće, potrebno je djecu voditi da sami tragaju za odgovorima u okruženju ili literaturi. Potrebno je kod djece graditi pozitivne stavove prema radu, upornosti i nauci.

Djeci je također neophodna sloboda. Posebno je poželjna kod kuće pri izboru materijala za rad, vremena za rad, način rada i sl. Ukoliko dođe do negativnog etiketiranja, potrebno je spriječiti njegov utjecaj na dijete. Savjetovanja i odgovarajuća pojašnjenja korisna su sredstva za eliminiranje negativnih utjecaja etiketiranja djece.

Uloga nadarenog učenika kao instruktora je poželjna i preporučljiva, jer s više aspekata može pozitivno djelovati na individualni razvoj. Stoga, nastavnici nadarenih učenika treba da iskoriste i podržavaju takve mogućnosti.

Nastavnici nadarenih učenika treba da utječu na definiranje ciljeva nadarenih učenika. Poželjno je postaviti visoke, ali ostvarive ciljeve. Također, preporučeno je razgovarati i o načinu ostvarivanja ciljeva, jer ako se postave visoki ciljevi, potrebno je poticati djecu na upornost i ustrajnost u radu kako bi se ciljevi ostvarili.

Korisno je utjecati na formiranje vrijednosti kod djece. Potrebno ih je uvjeriti da je važno i korisno truditi se za ostvarivanje postavljenih ciljeva. Kada djeca imaju izgrađene odgovarajuće vrijednosti prema određenim ciljevima, mnogo lakše će ostvarivati te ciljeve.

Nastavnici nadarenih učenika treba da obrate pažnju na samopercepciju nadarenih učenika. Lijepo ih je uvjeriti da su izuzetno sposobni i da je to za njih veoma korisno. Adekvatna slika o sebi i svjesnost o svojim sposobnostima može motivirajuće djelovati na učenike.

Korisno je da nastavnici nadarenih učenika ostvaruju neki vid komunikacije i saradnje s roditeljima pri radu s nadarenima. Ta saradnja treba biti usmjerena ka sugestijama i savjetima za dalji napredak nadarenih učenika.

Zaključak

U svijetu se mnogo više pažnje posvećuje otkrivanju i razvoju darovitosti nego što je kod nas. Gotovo u svim razvijenim zemljama, da bi nastavnik mogao raditi s nadarenim učenicima on mora uspješno završiti odgovarajuću obuku i steći diplomu ili certifikat za rad s nadarenom populacijom.

Prema mišljenju mnogih eksperata u oblasti obrazovanja, najisplativije ulaganje jeste ulaganje u razvoj darovitosti, jer će se to ulaganje poslije višestruko nadoknaditi njihovim doprinosima društvu.

Da bi nastavnik mogao uspješno voditi nadarene učenike, mora se potruditi da prihvati i primijeni u praksi sugestije stručnjaka iz oblasti obrazovanja. Također, mora stalno nastojati da unaprijedi i profesionalizira svoj rad. Bez entuzijazma i interesa za unapređenje prakse, nijedan nastavnik neće ostvariti zadovoljavajuće rezultate. Štaviše, bez ova dva faktora može čak izgubiti na kvaliteti svoga rada, što se svakako manifestira na učeničkim rezultatima. Dakle, nastavnik treba nastojati da gradi i razvija sve one osobine za koje postoji konsenzus stručnjaka u oblasti obrazovanja. Također, potrebno je da nastavnik nadarenih učenika stalno traga za novim idejama kako i na koji način ostvariti što bolje rezultate u svome radu.

- Abstract -

From times immemorial, talented individuals were treated in particular manner in their communities, weather by institution or enthusiastic individuals who were aware of the developmental possibilities of talented students. Identification of talented persons and care for their development was particularly intensified during fifties and sixties of the last century. Now, most of developed countries are focused on talented persons by organising schools and training for them. Teacher who works with talented students should be motivated properly and enthusiastic enough to achieve exceptional results.

Some researches done in USA indicate that teachers who were trained to work with talented students have achieved better results, than those who were not properly educated.

Teacher working with talented students should improve his/her knowledge and skills constantly improving the quality of his/her professional work.

Literatura:

1. Arslanagić, Š.: *Aspekti nastave matematike za nadarene učenike srednjoškolskog uzrasta*, Udruženje matematičara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2001.
2. Bruni, J., H., C., et al.: *Providing opportunities for the mathematically gifted*, Virginia, 1987.
3. Cvetković-Lay, J.: *Ja hoću i mogu više*, Alinea, Zagreb, 1995.
4. Čudina-Obradović, M.: *Nadarenost razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Drugo izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
5. Čehić, E.: *Psihološko-pedagoške pretpostavke odgoja i obrazovanja djece sa posebnim potrebama*, "Porodica i dijete", XLV/1998, br. 3.
6. Drašković, B.: *Daroviti i obrazovna odiseja*, ABC Grafika, Beograd, 1998.
7. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963.
8. Engblada, P., A.: *Gifted and talented education: its potential to benefit all children*, ("U-M-i" – Dissertation Information Service), The University of Michigan, University Microfilms International, 1987.
9. Gojkov, G.: *Rana identifikacija darovitosti*, (Grupa autora), *Zbornik 5*, Viša škola za obrazovanje vaspitača – Vršac Universitatea "Banatul" – Timisoara, Vršac, 1999.
10. Knežević-Florić, O.: *Platon - "Obdarenost" kao datost*, , *Zbornik 5*, Viša škola za obrazovanje vaspitača – Vršac Universitatea "Banatul" – Timisoara, Vršac, 1999.
11. *Pedagoška enciklopedija*, Zavod za udžbenika i nastavna sredstva, Beograd, 1989, str. 92.
12. Muminović, H.: *Određenje i identifikacija nadarenosti (Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine – Zbornik radova)*, TEPD – Teacher Education and Professional Development i Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2003.
13. Muratović, H.: *Daroviti učenici i njihov razvoj u školi (Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine – Zbornik radova)*, TEPD – Teacher Education and Professional Development i Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2003.
14. Polya, G., *Mathematical Discovery, On understanding, learning and teaching problem solving*, Combined Edition, Chapter 5 - Problems, John Wiley & Sons, New York /Chichester/ Brisbane / Toronto, 1987, 117-128.
15. Reva Jenkins-Friedman and others: *Professional Training for Teachers of the Gifted and Talented*.
<<http://www.kidsource.com/kidsource/content2/professional.gifted.html#What>>
(5.8.2006.)